

HET (NIET ZO) ISAAC BLUM
ORTHODOXE LEVEN VAN
HOODIE ROSEN



TWEE GESCHIEDEN WERELDEN. EEN VERRADEN GEMEENSCHAP.
MAAR SOMMIGE KEUZES ZIJN STERKER DAN HAAT.

1

WAARIN IK TOE BEAV VIER DOOR DE EERSTE STAP NAAR MIJN EIGEN ONDERGANG TE ZETTEN

Ik heb later nog wel geprobeerd aan rabbijn Moritz uit te leggen hoe ironisch het was: onze hele gemeenschap bestond alleen nog dankzij mijn afschuwelijke misdaad. Maar hij snapte dat niet. Misschien was hij te boos, of zat zijn hoofd al vol andere gedachten, of heeft hij gewoon geen gevoel voor humor.

Intussen vind ik het zelf trouwens ook niet leuk meer – het heeft mijn leven geruïneerd, me naar de intensive care geholpen, en ons hele gezin en mijzelf voor de ogen van iedereen vernederd. Maar eerst vond ik het dus nog wel leuk.

Het begon allemaal op *Toe BeAv*^{*}, een joodse feestdag, die heel onbekend is. Ik ben zelf orthodox en zelfs ik wist niet meer waar dat feest ook alweer over ging. Dat schoot me pas weer te binnen toen ik naar buiten keek en het meisje met de witte kleren zag. Ze liep op de stoep aan de overkant.

Ik zat in de *halacha*-les – daar denk je na over de joodse wet. We hadden het over ritueel handen wassen. Rabbijn Moritz beende heen en weer voor het whiteboard, las voor uit de *Sjoel-*

* Achter in dit boek staat een lijst met alle Hebreeuwse en Jiddische woorden uit deze roman en wat ze betekenen.

chan Aroech en krabbelde af en toe een Hebreeuwse of Engelse term op het bord.

Ik was een beetje afgeleid omdat Moshe Tzvi Gutman naast me muesli zat te slurpen, en ik was een beetje afgeleid omdat Ephraim Reznikov zat voor te lezen uit zijn eigen Sjoelchan Aroech, net niet synchroon met rabbijn Moritz. Maar ik was het meest afgeleid door mijn eigen gepeins: waar Toe BeAv nou ook weer over ging.

Ik kon het niet aan mijn vriend Moshe Tzvi vragen, want die zou me uitlachen omdat ik het niet wist. Moshe Tzvi studeert heel hard en geeft je het gevoel dat jij een idioot bent als je niet net zo geleerd bent als hij is. Daarom staarde ik naar buiten, alsof het antwoord op straat zou verschijnen. En daar verscheen het zowaar.

Want nu danste ze, en bewoog ze haar handen op allerlei manieren, en draaide ze kleine rondjes met haar bovenlichaam.

Zo wist ik weer dat Toe BeAv over dansende meisjes ging, en over de druivenoogst – de druivenoogst vierde men groots in de tijd van de Bijbel. Tijdens de druivenoogst gingen alle ongetrouwde meisjes uit Jeruzalem naar de wijngaarden. Daar werd geoogst en daar dansten ze, in eenvoudige witte jurken. Omdat al die meisjes eenvoudige witte jurken droegen, wisten jongens niet of een meisje arm of rijk was, en zelfs niet uit welke stam ze kwam. Zo kreeg iedereen gelijke kansen, en konden de jongens een meisje kiezen dat misschien wel arm was, of bij een rivaliserende stam hoorde.

Maar het was de eenentwintigste eeuw, en het meisje op straat droeg geen witte jurk. Ze droeg wel een wit T-shirt en uit haar korte mouwen staken magere armen. Het shirt stopte net boven een korte broek, die het grootste deel van haar benen bloot liet. Haar benen stopten bij een paar witte merksneakers met blauwe strepen.

Ze danste. Maar waarom danste ze? Er was niemand bij haar, alleen een klein wit hondje. Ik vond dat ze raar deed, maar misschien dansten heidense meisjes wel altijd voor hun hond. Wist ik veel. Ik hoorde niet naar heidense meisjes te kijken. Er waren vast ook joodse meisjes met zulke kleren aan, maar absoluut geen meisjes die ik kende. En stel dat zij joods was – naar een joods meisje met zulke kleren aan mocht ik ook niet kijken.

Toen ze ophield met dansen, liep ze naar een boom. Ze zakte door haar knieën en raapte een telefoon op. Zou ze haar dans hebben opgenomen? Ze stond op, keek naar de overkant en maakte oogcontact met me. Dat gevoel had ik in elk geval. Op die afstand was het lastig te zien, maar toen ze naar me keek – of naar het schoolgebouw – keek ik weg, in een reflex, naar het bord, naar rabbijn Moritz. Er was geen groter contrast dan tussen het meisje en de *rebbe* mogelijk. Moritz droeg een streng, zwart pak en had een enorme baard. En hij spuugde bij het praten. Er kleefde een klein beetje speeksel op zijn bovenlip.

‘Waarom moeten we volgens de tekst ’s ochtends, meteen na het opstaan, onze handen wassen? Waarom moeten we ons al wassen voordat we vier el hebben gelopen?’

Reuven kon zich niet inhouden. ‘We hebben boze geesten ’s nachts de kans gegeven om op ons te gaan zitten. Dus die boze geesten wassen we dan weg.’

‘Heel goed. Zoals Reuven zei, zijn we slapend een prooi,’ vervolgde Moritz; zijn stem klonk steeds hoger, met ‘prooi’ als hoogtepunt, waarna hij een stilte liet vallen en weer afdaalde. ‘En dat niet alleen voor de boze geesten, maar wat gebeurt er nog meer?’ Hij klonk weer hoger, en de vraag kwam eruit als een pieptoon. ‘Wat gebeurt er nog meer?’

Reuven weer: ‘Nou, die boze geesten komen op je af, en het

hangt ervan af hoe je dat leest, maar onze ziel gaat er dan van-
door. Toch?’

‘Precies. Onze ziel gaat weg via onze handen. Maar als we onze handen wassen, en als we het *Modeh Ani*-gebed bidden, komt onze ziel terug, en dan kunnen we *HaSjem* weer dienen zoals het hoort.’ Alles wat Moritz zei, kwam er uiteindelijk op neer dat we in dienst waren van God.

‘En als je handschoenen draagt?’ vroeg Moshe Tzvi. Hij was nog steeds met zijn muesli bezig, maar laste een pauze in voor een zwaai met zijn wegwerplepel, waardoor druppels melk op zijn tafel terechtkwamen. ‘In bed, bedoel ik. Moet je dan ook je handen wassen?’

Rabbin Moritz stopte eventjes met ijsberen. ‘Goede vraag,’ zei hij. ‘Op basis van de tekst zou ik zeggen dat handschoenen je ziel in je lichaam houden. Hoewel het natuurlijk wel onpraktisch zou zijn, slapen met handschoenen aan.’

‘Goed,’ zei Moshe Tzvi, krabbend aan zijn onbehaarde kin. ‘Maar stel dat er een klein gaatje in de handschoenen zit. Hoe groot is je ziel eigenlijk? En hoe... soepel?’

‘De vraag is, denk ik, niet hoe groot het gat in de handschoenen is, maar of degene die de handschoenen draagt zich bewust is van het gat of niet,’ zei rabbijn Moritz.

Dat is dus altijd de vraag. Het jodendom heeft regels voor zo ongeveer alles, van hoe je dieren slacht, of tv-kijkt zonder de *sjabbos* (onze rustdag) te breken, tot wanneer en hoe lang je niet mag eten op vastendagen (en dat zijn er veel). Maar de truc is dat je de regels pas hoeft te volgen als je ze kent. Als je joods bent, maar je wéét niet dat je joods bent, dan hoeft je de regels helemaal niet te volgen. Het is alsof je naar de winkel gaat en een paar dingen steelt, en dat de politie dan komt en je wil arresteren, en jij dan zegt: ‘Wacht eens even, ik wíst niet eens dat het verboden was om dit spul mee te nemen zonder

te betalen,' en de politie dan zegt: 'O, oké, sorry. Fijne dag nog. En geniet van de gratis tv.'

Ik wilde iets aan de rebbe vragen, maar ik had het te druk met naar buiten kijken, en de vraag was weg. Net als het meisje – ze stond er niet meer.

'Maar als het gat nou best groot is?' vroeg Moshe Tzvi. 'Zo groot dat je echt niet meer kunt volhouden dat je van niks weet? Dan zie je het misschien niet, als het aan de achterkant zit, maar dan voel je het sowieso zitten.'

'Dan moet je je handen wassen.'

Rabbiijn Moritz pakte zijn boek er weer bij en wilde de pagina omslaan, maar Moshe Tzvi was niet tevreden. 'Stel nou dat Hoodie ligt te slapen met handschoenen aan, en hij weet dat er een gat in zijn handschoen zit. Maar ik mep hem met een loden pijp op zijn hoofd en dan vergeet hij door de hoofdwond dat gat in zijn handschoen. Wat dan?'

Rabbi Moritz dacht erover na en knikte een paar keer, in een traag ritme. 'Dat zou afhangen van zijn gemoedstoestand als hij bijkomt uit zijn verdoving. Kunnen we doorgaan?'

'Nee,' zei Moshe Tzvi. 'We hebben het nog niet gehad over slapen met wânten aan.'

'Oj, Moishee.'

Moritz vond het welletjes. Nu praatte hij over het handen wassen zelf, over hoe je dat goed deed. Ik luisterde niet, omdat ik mijn handen mocht wassen zoals ik wilde zolang ik de goede manier maar niet wist. En ik luisterde vooral niet omdat ik te veel was afgeleid door de buitenlucht, want daar had ik het Toe BeAv-meisje met het witte shirt zien dansen. Tenminste, nu ze weg was, vroeg ik me af of ze er wel echt had gestaan. Misschien was ze wel een speling van mijn fantasie, een zichtbare manifestatie van mijn gemijmer over Toe BeAv:

hoe een dansend druivenoogstmeisje er, volgens mijn verbeelding, in deze tijd uit zou zien.

Ik moest het zeker weten.

Ik schoof mijn stoel achteruit en stond op. In het voorbijgaan kreeg ik de piepschuim mueslibeker van Moshe Tzvi in handen geduwd. Ik verliet het lokaal en slurpte het restje zoe-te melk op. Ik gooide de beker buiten in de bak en zette mijn zwarte hoed op.

Altijd als ik een wandeling maakte, droeg ik met veel plezier mijn jasje en mijn hoed. Ik wilde er netjes en stijlvol uitzien. 'Respectabel' was het woord dat mijn vader daarvoor gebruikte.

Het was nog zomer en het rook naar gemaaid gras. Ik hoorde verderop een grasmaaier zoemen. Een lekker briesje bracht beweging in de takken van de bomen langs de straten.

Meestal liep ik langzaam, in gedachten verzonken. Waar ik was of waar ik heen ging, vond ik meestal onbelangrijk. Maar vandaag liep ik doelgericht over straat en doorkruiste ik het blok systematisch, erop lettend dat ik in elk geval in elke zijstraat een blik wierp.

En toen zag ik haar staan. Ze trok aan de riem om haar hond zover te krijgen, maar het dier had aan de voet van de boom een interessante geur ontdekt en ging liggen, zo laag mogelijk, vastbesloten om geen millimeter toe te geven.

Ik liep haar kant op, langzaam en met elke stap nerveuzer. Ik had nog nooit met een meisje uit de buurt gepraat. *Jesjieve*-leerlingen mogen niet eens met meisjes praten, en al helemaal niet met meisjes die dit soort kleren dragen. Ik wilde ook niet met haar praten. Het was meer dat ik wel móést. Ik werd naar haar toe getrokken, alsof er een hogere macht in het spel was.

Het was Toe BeAv. Ze had witte kleren aan. Misschien was dit Gods wil voor mij.

Ze had het veel te druk met haar hond om mij te zien aankomen. Ik probeerde een gevatte openingszin te bedenken en kwam op de proppen met 'Ahum'.

'O,' zei ze en keek op.

De hond greep zijn kans, kroop naar de boom en snoof er hoorbaar aan. Terwijl het meisje me aanstaarde, plaste de hond tegen de boom.

Het meisje keek me aan alsof ik acht hoofden had.

'Mooie hoed,' zei ze.

Ze had diepbruine ogen en gitzwart haar, dat ze bij elkaar hield met een scrunchie.

'Bedankt,' zei ik. 'Het is een Borsalino.' De hoed was mijn dierbaarste bezit, een *bar mitswa*-cadeau van mijn ouders. Toen ze niet reageerde, zei ik erbij dat hij Italiaans was.

'Oké,' zei ze.

Ik wiebelde ongemakkelijk van de ene voet op de andere. Ik zweette. Het briesje was gaan liggen en het was smoorheet. Waarschijnlijk lag het daaraan.

Ik wilde hier weg!

Zij ook, zag ik. Toen de hond aan de riem begon te rukken, verscheen er een opgeluchte blik op haar gezicht en zette ze een stap bij me vandaan.

'Hoe heet de hond?' vroeg ik. Dat had ik helemaal niet willen vragen. Ik had mijn mond willen houden. Ik had haar willen laten weggelopen, zodat ik de rest van mijn leven vredig kon doorleven zonder me ooit nog eens zo ongemakkelijk te voelen. Maar ik had gepraat, bijna tegen mijn wil.

'Borneo,' zei ze. 'Zoals dat eiland.'

Ik had nog nooit van Borneo gehoord, maar wilde me niet laten kennen. 'O ja,' zei ik, 'dat eiland. In de... oceaan.' Daar lagen de eilanden toch – in de oceaan? 'En hoe heet jij?' vroeg ik, voor ik mezelf kon tegenhouden.

‘Anna-Marie.’ Ze noemde ook een achternaam, Diaz-nog iets, maar die miste ik.

‘O nee,’ zei ik. Ik leek helemaal geen vat meer op mijn woorden te hebben.

‘Hè?’ vroeg ze.

Toen ik vroeg hoe ze heette, hoopte ik dat ze een Chaya was of een Esther. Maar nee, ze was een Anna-Marie. Gewoon Anna had nog een sprankje hoop in leven gehouden. Ik zag aan haar korte broek echt wel dat ze niet superstreng was, en zeker niet *frum*, zoals ik. Maar Anna-zonder-streepje had in elk geval nog joods kunnen zijn, op zijn minst een seculiere. Er woonden een paar seculiere joden in de wijk. Een stadsdeel verderop zat een liberale synagoge met een delicatessenzaak.

Maar Anna-Marie? Er bestond letterlijk geen *gojsere* naam.

Toen Anna-Marie haar arm bewoog om aan de hondenriem te trekken, verscheen er een kruisje boven de hals van haar shirt. Het sprong heen en weer aan een zilveren kettinkje, vlak boven haar blote sleutelbeen. Ik keek er vol wanhoop naar.

Ze maakte aanstalten om door te lopen.

‘Ik ben Hoodie,’ zei ik.

‘Hoodie?’

‘Zoals het sweatshirt.’ Ik deed alsof ik een capuchon over mijn hoofd trok.

Anna-Marie stak haar hand uit voor een groet. Ik bekeek haar hand. Ze had slanke vingers. Haar nagels waren zorgvuldig gelakt in een aquablauwe kleur. Aquamarijn. Anna-Marie. Ik wilde de aquablauwe hand van Anna-Marie zó graag schudden. Ik keek achterom of iemand me zag. Er was niemand. En toch lukte het me niet. Ik was een bar mitswa, en ik was niet met haar getrouwd, dus ik mocht haar niet aanraken. Maar ik bleef kijken naar haar hand, tot ze hem weer liet zakken.

‘Oké, Hoodie. Borneo en ik moeten weer verder.’

‘Woon je hier in de buurt?’ vroeg ik.

‘Nee. Ik heb een Uber genomen om de hond hier uit te laten.’

Ik lachte en de spanning smolt een beetje weg. ‘Stomme vraag,’ zei ik. ‘Het was leuk om je te ontmoeten, Anna-Marie.’

Ze zette een stap, maar draaide zich toen weer om. ‘Hé,’ zei ze en pakte haar telefoon. ‘Wat is trouwens je Insta? Dan volg ik je.’

Ik wist dat ze doelde op Instagram, een foto-app die veel mensen op hun telefoon hadden. Ik mocht hem niet gebruiken, maar dat wilde ik haar niet laten weten. Ik stak mijn hand in mijn zak en pakte mijn telefoon erbij.

Toen ze hem zag, werd Anna-Marie één grote glimlach. Haar hele gezicht klaarde ervan op. Toen begon ze te lachen. ‘Heb je er nog zó een?’ vroeg ze. ‘Wacht, wacht. Blijf staan. Dit moet op *snap*. Anders gaat Cassidy het nóóit geloven.’

Ik glimlachte voor de foto die Anna-Marie van me maakte en voelde me goed, omdat ze interesse in me had. Omdat ik interesse in haar had. In haar vingernagels. In haar gezicht, dat één grote glimlach kon zijn.

‘Dit is zo schattig.’

Ze vond me schattig. Ik glimlachte haar toe. Ik vond haar ook schattig.

‘De telefoon,’ verduidelijkte ze. Mij dus niet. ‘Moet je zien hoe kléin hij is. Het is een soort babytoestel. Weet je,’ zei ze, nog altijd lachend, ‘mijn oma heeft ook zo’n toestel. Jullie moeten eens afspreken. Dan kunnen jullie elkaar gezellig sms’jes sturen en boeken lezen met van die megaletters.’ Nu lag Anna-Marie helemaal in een deuk. ‘Dan kunnen jullie om vier uur ’s middags uit eten gaan en het menu lezen met een vergrootglas, en lekker over breipatronen kletsen.’

Ik had best door dat ze me in de maling nam. Ik hoorde het

vervelend te vinden. Maar dat deed ik niet. Ik wilde dolgraag uit eten met de oma van Anna-Marie. Ik zou het grif doen, als het maar een *koosjer* restaurant was. Ik had de hele dag nog om mijn breikennis op te frissen, zodat het gesprek niet stil zou vallen. Hopelijk zou Anna-Marie er dan bij zijn en me onophoudelijk uitlezen terwijl ik peentjes zweette in mijn dikke pak.

‘Prima,’ zei ik. ‘Zeg maar dat ze me kan bellen.’

Maar Anna-Marie zwaaide me uit, en daar bleef het bij. Ik keek toe terwijl Borneo haar de straat uit sleepte. Toen waren ze weer weg.

‘Yehuda.’

Ik keek op en zag rabbijn Moritz. Als een leerling onder schooltijd ging wandelen, was dat meestal omdat hij zich ergens zorgen over maakte. Als hij niet snel terugkwam, ging een rabbijn controleren of alles in orde was, want misschien wilde de leerling wel ergens over praten. Ik was blijkbaar al een tijdje buiten.

‘Ha, rebbe. Dit is een wel heel interessante boom, vind u ook niet? Hij staat in mijn top tien van beste bomen in de buurt.’

‘Gaat het goed met je, Yehuda?’

‘Ja hoor, heel goed.’

‘Is er iets wat je dwarszit?’ vroeg Moritz.

Precies één kwestie zat me dwars, dus zei ik niets.

‘Het leek mij maar een grapje, hoor, wat Moshe Tzvi zei, over je op je hoofd slaan.’

‘Weet u waar Borneo ligt, rebbe?’ vroeg ik hem.

‘Nee,’ zei hij.

‘In de oceaan,’ vertelde ik hem. ‘Want het is een eiland. En daar liggen de eilanden, in de oceaan.’

‘Kom mee,’ zei rabbijn Moritz. ‘Het is tijd voor de gebeden. Op weg naar school kun je me alles vertellen over de bomen op je lijstje.’

Ik draaide me om en liep met hem mee.

Op school hadden we *minche*, dat zijn de middaggebeden. Ik ging naar de *beet midrasj* en nam mijn plekje in naast Moshe Tzvi. Zoals altijd bad hij intenser dan alle anderen: hij bewoog op en neer waardoor de franjes van zijn blauw-witte *tsietsiet* bij zijn taille meedanst, en hij drukte zijn gebedenboek tegen zijn neus. Maar het lukte me nauwelijks om te bidden. Ik probeerde me te concentreren op de *Aleenoe*, het eren van mijn God, maar vergat bijna te buigen. En ik vergaat totaal dat Moshe Tzvi en ik altijd precies tegelijk spugen.

We spugen niet écht, omdat er tapijt ligt op de vloer van de *beet midrasj*. Maar we maken allemaal een spuuggeluid, een soort 'pthh' met de tong tegen de bovenste voortanden. Het idee is een protest tegen christelijke censuur op joods gebed, doordat je spuugt tijdens een bepaald punt in de tekst die je voordraagt. In oude synagogen had je daar speciale kwispelgaten voor, wat best cool is, omdat 'kwispelgat' een fantasieus woord is, en gewoon omdat er eigenlijk overal kwispelgaten zouden moeten zijn.

Moshe Tzvi had wel een paar keer echt gespuugd en toen lagen er dus van die grote klodders kwijl op het kleed. Niet dat hij toen een standje kreeg. Ze geven je nooit een standje omdat je té vroom bent. Je zou er een hele geit kunnen slachten, voor Pesach of zo. Zelfs al zou er een plas bloed op de vloer liggen, zouden de rabbijnen zeggen, terwijl het beestje nog stuiptrekt: 'Die jongen is tenminste toegewijd.'

Moshe Tzvi stopte uiteindelijk met spugen, maar niet omdat het vies was. Pas toen de jongens rondom hem op zijn voeten gingen spugen vond Moshe Tzvi het wel genoeg geweest. Zijn officiële excuus was: 'Als we het spugen zien als een kritiek op de ijdelheid van de ongelovige, kan ik het verantwoorden, maar als we het alleen maar zien als protest tegen mid-

deleeuwse vervolging, dan is het gefundeerd op de seculiere traditie en niet op de joodse wet zelf. In dat geval is de omzetting naar het karige pantomime acceptabel. Volgens mij was het rabbijn Ismar Elbogen die zei –'

'Weet je zeker dat het niet gewoon kwam doordat er spuug van Reuven op je schoenen zit?' vroeg ik hem.

'Redelijk zeker,' zei Moshe Tzvi.

'Echt zeker?'

'Niets is zeker, Hoodie,' zei hij.

Aan het einde van de minche hing ik mijn hoed aan de daarvoor bestemde haak en liep ik de beet midrasj uit, het zonlicht tegemoet. Ik moest terug naar het hoofdgebouw, want ik had daar les, maar ik wist zeker dat ik de rest van die dag niks meer zou leren.



2

WAARIN JE ONS GEZIN ONTMOET

Je snapt natuurlijk wel dat je ons gezin niet echt kunt ontmoeten. Ik ga alleen over ze praten. Laten we beginnen met mij. Ik hoor bij ons gezin.

De meeste mensen noemen me Hoodie, een bijnaam. Mijn voornaam is Yehuda, dat is de Hebreeuwse versie van Juda, een zoon van Jacob. Juda is vooral bekend omdat hij zijn broer Jozef heeft verkocht. Maar ik heb geen broer, dus geen zorgen over broers die in de uitverkoop gaan.

Mijn achternaam is Rosen.

Je ziet me vast al voor je. Ga je af op de zwaar overdreven vooroordelen over joden, dan zit je precies goed. *Mazzeltof*. Ik ben een lopende bar mitswa: donker krulhaar en een behoorlijk grote neus. Ik ben dun en niet te lang, niet te kort. En al ben ik niet snel, met mijn linkerhand heb ik een vrij goed sprongschot in huis. In de jeugdploeg is alleen Chaim Abramowitz een consistentere schutter. Wij zijn de enige tweedejaars die al mogen meetrainen met het eerste basketbalteam.

De enige manier waarop ik me niet aan het vooroordeel hou, is volgens mij dat ik geen lange pijpenkrullen heb bij mijn slapen. Ons gezin is orthodox. Nogal streng ook. Frum. Maar we zijn niet chassidisch, dus er zijn een paar dingen die we zelf mogen bepalen. Mijn vader houdt zijn bakkebaarden kort, en ik doe dat ook.

Je ziet ons gezin vast al voor je. Ga je af op zwaar overdreven vooroordelen over orthodoxe joden, dan zit je precies goed. Mazzeltoef. We passen alleen in onze zevenzitter als we Chana overdwars op onze schoot leggen, en ongetwijfeld zijn mijn ouders hard bezig aan het vullen van nóg een personenbusje.

Net als de meeste orthodoxe scholen heeft mijn jesjieve dubbele lesdagen. 's Ochtends hebben we altijd joodse les, dan bestuderen we de Thora, dat is de Hebreeuwse Bijbel. 's Middags hebben we algemene les; dan krijgen we vakken als geschiedenis en wiskunde. Pas na zes uur 's middags zijn we vrij.

Die dag zou ik rechtstreeks van school naar huis lopen voor het avondeten, maar toen kreeg ik een berichtje van mijn grote zus Zippy, die zei dat papa moest overwerken en dat we niet met zijn allen zouden eten. Die boodschap haalde ik er althans uit. In het berichtje stond: **Papa kijkt puin. Eet jezelf?**

Zippy is grappig.

Ik zal beginnen aan mijn rechterarm, dan kan ik je nog terug appen, antwoordde ik.

De bouwplaats was maar een kleine omweg op de route van school naar huis, dus onderweg stopte ik daar. Zippy is officieel alwetend, want inderdaad, mijn vader stond aan de rand van het terrein naar een grote berg puin te staren.

Ons gezin en onze orthodoxe gemeenschap woonden eerst in een buurt die Colwyn heette. Maar toen werd Colwyn te duur voor veel van de gezinnen in de gemeenschap. Sommigen van ons verhuisden dus naar Tregaron, waar we een nieuwe school openden, en een nieuwe synagoge.

Ons gezin verhuisde niet vanwege het geld. Wij verhuisden omdat mijn vader werkt voor de projectontwikkelaar die een appartementenflat bouwde – of probéerde te bouwen – voor gezinnen die hier ook naartoe wilden komen.

Toen een deel van de gemeenschap besloot naar Tregaron

te gaan, kocht het bedrijf van mijn vader een groot gebouw naast het treinstation. Ooit zat er een bioscoop in het gebouw, maar die was gesloten en nu stond het pand alweer jaren leeg.

Het bedrijf van mijn vader sloopte het. Waar de bioscoop eens gestaan had, lag nu een uitgestrekte vlakte vol puin – zandkleurig, als een kleine woestijn.

Mijn vader stond te kijken naar een berg puin met daarnaast een graafmachine waar niemand in zat. De zon begon al te dalen, maar werd nog steeds fel weerspiegeld door het gele gevaarte. ‘Hun hypocrisie is grenzeloos,’ zei hij. ‘Ze zijn laf, Yehuda. Ze zijn verblind door hun haat tegen ons. We leveren dezelfde strijd, opnieuw en opnieuw, generatie na generatie, millennium na millennium.’

Al sinds we de jesjieve hadden geopend en mijn vaders bedrijf de bios had gekocht, probeerden de buurtbewoners onze verhuizing naar deze wijk te belemmeren. Ze praatten over ons alsof we een leger indringers waren, alsof we te paard zouden gaan rondrijden met fakkels en hooivorken om hun gebouwen in brand te steken en hen af te slachten, maar dan koosjer. In de onlinekrant zeiden ze dat we hun ‘manier van leven’ zouden vergallen, alsof we huis-aan-huis zouden langskomen om hun bacon in beslag te nemen en hun schaaldieren te confisqueren, en alsof we systematisch elke vrijdagavond de accu uit hun auto’s zouden halen zodat ze niet konden rijden op de sjabbos. De vrouw van wie we het huis huurden, kreeg doodsb bedreigingen.

‘Wanneer er zulke angst is, angst voor ons, dan weet ik wat er gebeurt,’ zei mijn vader. ‘Het is ook gebeurd met je overgrootouders in Oekraïne. Het gebeurt ook in Brooklyn.’

In Oekraïne hadden pogroms het *sjtetl*-dorpje van mijn overgrootouders geteisterd. De Russen hadden een groot deel van de joodse mannen gedood en de overlevenden ge-

dwongen het leger in te gaan. Mijn overgrootvader had zijn eigen tenen afgehakt om niet in militaire dienst te hoeven. In Brooklyn waren er kort geleden joden aangevallen. Maar zulke dingen zouden hier niet gebeuren. Dit was het oude land niet. Als ik ooit mijn tenen zou verliezen, dan zou dat door een bizar ongeluk komen. En dit was ook niet New York City. Tregaron was een slaperige, stille buitenwijk. De mensen hier vielen ons niet aan.

‘Het is altijd hetzelfde,’ herhaalde mijn vader. ‘Altijd hetzelfde.’

Ik had mijn vader die toespraak al eerder horen houden, maar er schemerde altijd wat hoop door in zijn woorden. Ditmaal klonk hij anders. Ditmaal keek hij niet triomfantelijk naar het puin, in gedachten al bij de joodse gezinnen die rond hun sjabbostafels zaten te eten, en die in hun koosjere keukens met gescheiden koelkasten kookten, en die in hun glimmende, splinternieuwe kwispedoors spuugden. Ditmaal staarde hij verslagen in de verte en had hij alleen nog oog voor het puin zelf. ‘We zouden vandaag gaan bouwen,’ zei mijn vader. ‘Maar ze hebben gisteravond een noodraadsvergadering belegd. Om tien uur ’s avonds hebben ze nog zitten vergaderen. En dat enkel om het bestemmingsplan te veranderen. In de verordening staat nu dat deze kavel alleen commercieel mag worden gebruikt. En niet voor huizen.’

Mijn vader krabde aan zijn baard, maar niet alsof hij in gedachten verzonken was. Hij zag er ineens oud uit. Hij was nog maar net veertig, maar zijn baard werd grijs, hij had wallen onder zijn ogen en keek vermoeid. ‘Het komt allemaal door die vróúw,’ zei hij.

Ik keek om me heen of ik een vrouw zag, maar wij waren de enige twee mensen die hier stonden om de zon boven het lege perceel te zien zakken. ‘Welke vrouw?’

‘Diaz-O’Leary,’ zei hij.

Monica Diaz-O’Leary was de burgemeester van het stadsdeel. Zij leidde de strijd tegen ons. Ze had in de onlinekrant een artikel geschreven, en ze had de tuinbordenactie opgezet. Op de tuinborden stond: BESCHERM TREGARONS KARAKTER. ZEG ‘NEE’ TEGEN NIEUWBOUW. Onze burens hadden er twee in hun voortuin staan.

‘En wat nu?’ vroeg ik

‘Nou, we zouden onze mensen in de gemeenteraad kunnen krijgen en het besluit dan terugdraaien, maar dan moeten we eerst genoeg inwoners hebben die kunnen stemmen, en dat lukt ons pas als we bouwen, en we kunnen pas bouwen als we de gemeenteraad hebben veranderd. Dus ik weet het niet. We beginnen maar in de rechtszaal.’

‘Helemaal mee eens. Maar ik heb ook héél veel honger. Krijgt het avondeten voorrang op de rechtszaal?’

Ik liet mijn vader achter bij zijn puin en begon aan de wandeling naar huis. Maar verder dan de koosjere winkel kwam ik niet: daar moest ik van mijn honger naar binnen om een pakje Starburst te kopen. De koosjere winkel was het enige bedrijf in ons stadsdeel dat in joodse handen was. De winkel was geopend omdat het appartementencomplex er zou komen. De eigenaar was de familie van Chaim Abramowitz, en Chaim werkte er na schooltijd. De Amerikaanse Starburst is niet koosjer, maar de Britse wel, en de winkel importeerde ze uit Engeland.

Aan het eind van de hoofdstraat van de wijk stak ik het spoor over, en daarna de begraafplaats, die het bedrijvendeel scheidde van de grootste woonwijk van het stadsdeel. Ik liep hier elke dag op weg naar school en terug, maar ik keek nooit echt om me heen. Vanavond gleed mijn blik over de namen

op de grafstenen. Veel ervan klonken Iers: Quinn, Flanagan, O'Neill. Maar er lagen ook een Bernier, een Lopez, een Olivieiri – het was een echte encyclopedie met dode mensen.

Vlak bij de dode Olivieiri zag ik een al net zo overleden Chonofsky. Het werd al donker, maar ik kon de hele naam nog net lezen: Miriam Chonofsky. Geen twijfel mogelijk: dode jood. Ik glimlachte naar haar, mijn voorganger.

In de laatste bocht van het slingerpad over het kerkhof zag ik een Cohen en een Canter. Er was nog iets, maar dat zag ik later pas, misschien omdat het donker was, of omdat het laatste zonlicht symbool stond voor het einde van Toe BeAv, wat me alweer deed denken aan Anna-Marie en haar gelakte nagels, en hoe haar kruisje danste rond de hals van haar T-shirt.

Zelfs nog voordat ik bij de voordeur was, werd ik verwelkomd door een vallende doos op mijn schouder. 'Hé, Chana,' zei ik.

Ik heb ontelbaar veel zussen en ze zijn allemaal verschillend. Chana is er een van. Ze had laatst ontdekt dat ze vanuit haar slaapkamerraam op het dak kan komen, en haar nieuwe lievelingsbezigheid was op het dak staan en spullen die niet te groot en niet te klein zijn naar voorbijgangers gooien. Ze was begonnen met zwaardere voorwerpen: ballen, boeken. Ik had nog steeds een blauwe plek op mijn arm van de nietmachine waarmee ze me vorige week had bekogeld. Maar gelukkig had ze ontdekt dat lichtere dingen, zoals grote dozen, meer uitdaging opleverden voor de sluipschutter op de nok.

'Fijn om je weer te zien. Hoe was je dag?' vroeg ik; ik keek naar boven, waar het donker was. Voordat mijn ogen zich konden aanpassen, werden ze alweer bedekt door een doos, die mijn slaap raakte, even stuiterde en zich toen over mijn hoofd nestelde. 'Goed gemikt,' zei ik vanuit de doos.

'Dank je,' zei Chana, gedempt, van bovenaf.

In de hal gooide ik mijn rugzak op de vloer, koos ik mijn pad door een mijnenveld van speelgoed en boeken, en struikelde ik de keuken in. Zippy zat aan de keukentafel. Zippy zat altijd aan de keukentafel. De anderen – ik, mijn ouders, mijn zussen behalve Zippy en zelfs het huis – we waren allemaal planeten die een baan beschreven rondom Zippy, onze zon, die altijd aan de keukentafel zat.

Ik hoorde een paar willekeurige zusjes boven tekeergaan. Ik hoorde – of om precies te zijn: hoorde niet – de stilte van mijn moeder die in haar slaapkamer proefwerken nakeek of anders lessen voorbereidde. Ik hoorde mijn maag rammen. Maar niets daarvan had enig effect op Zippy. Dat had het nooit. Zippy zat aan tafel met een computer, een stapel papieren en een kop koffie. Ze droeg een lange, zwarte rok en een spijkerblouse. De kraag van haar blouse zat scheef op de plek waar haar vlecht hem raakte.

Ik naderde het aanrecht en keek heen en weer naar onze twee tosti-ijzers, om een knoop door te hakken. ‘Wie van julie twee wil vanavond met me mee op pad naar mijn verzadiging?’ vroeg ik hun. ‘Ben jij dat, zuivelijzer, op een odyssee van kaas? Of wordt het een queeste van het vlees, mijn liefste beestenrooster?’

‘Het wordt een odyssee van het – Nee, ik ga dat niet zeggen. Het wordt zuivel,’ zei Zippy.

‘Niemand vroeg jou iets,’ zei ik tegen haar, en mijn blik doorvorste de koelkast. ‘Ik stelde mijn vraag heel specifiek aan –’

‘We hebben geen vleeswaren meer. Goldie heeft de laatste plakjes kalkoen op.’

Ik sprak de bijpassende zegenbede uit tijdens het handen wassen. Daarna legde ik twee boterhammen met kaas in het ijzer en deed het dicht. Ik liet de hete tosti op een papieren servet glijden en sprak de zegen uit over het brood, al waren

er goede argumenten om te stellen dat mijn maaltijd bijna helemaal uit kaas bestond, in elk geval als het ging om de calorieën.

We hebben voor alles zegenbeden. Er zou zonder meer een zegenbede voor tosti-ijzers zijn als er in de tijd van de Bijbel al tosti's waren geweest. Maar dat was nog in het pre-tosti-tijdperk. Het moeten zware tijden geweest zijn voor de joden: zwervend door de woestijn, zonder ook maar ergens een ge-roosterde boterham met kaas in zicht.

Ik at aan het aanrecht. Zippy had het alleenrecht op de tafel en er was nergens plaats voor mijn eten.

‘Hoe was school?’ vroeg Zippy zonder op te kijken. Ze scrollde door iets op haar monitor en vergeleek het met getallen op een van haar papieren.

Mijn hart sloeg een tel over. Ze had die vraag niet gesteld als ze niet al iets wist. Was ze een van mijn rabbijnen tegen het lijf gelopen? Had iemand me met Anna-Marie zien praten?

‘Het was... prima,’ leek me een goed antwoord.

‘Ik vraag het,’ vervolgde ze, ‘omdat we een e-mail kregen van rabbijn Moritz, waarin staat dat je er nu al slecht voor staat bij wiskunde en *Gemara*.’

De e-mail was ongetwijfeld naar mijn ouders gestuurd, maar wie weet wanneer zij tijd kregen om hem te lezen. Misschien wel nooit. Zippy was ergens tegen de twintig – ik kon haar precieze leeftijd berekenen, maar zoals we inmiddels weten, ben ik slecht in wiskunde – en zij regelde zulke dingen, als een impresario, die de schoolmails en telefoontjes aanstuurde vanaf haar kantoor aan de keukentafel.

‘Je zou moeten proberen meer onder de indruk te zijn en minder teleurgesteld.’

‘Dat is waar,’ zei ze. ‘Het is indrukwekkend dat je in twee weken tijd al zó slecht presteert dat de rabbijn het nodig vindt

om het thuisfront een bericht te sturen.' Maar nog steeds klonk ze niet onder de indruk of geamuseerd. Zippy vatte zoiets persoonlijk op, vooral omdat zij juist verzot was op wiskunde en de Bijbel. Ze was vorig jaar voor de middelbare geslaagd en studeerde nu voor ingenieur.

Toen ze weer begon te praten, klonk ze moe en verslagen. 'Hoe kon de appel zo ver van de boom vallen?' vroeg ze.

Ik kauwde op een knapperige broodkorst. 'Jij bent de boom niet. Jij bent gewoon een andere appel. Het is meer een kwestie van: hoe kon dezelfde boom eerst een knapperige, glimmende appel produceren en daarna een verrotte, misvormde, wormstekige appel?'

'Je bent niet verrot of misvormd,' zei Zippy, dus in elk geval vond zij ook dat ik wormstekig was. 'Wat behandelen jullie dit jaar trouwens? Meetkunde? Ik weet dat je dat moeilijk vindt, maar... nú al?'

'Wiskunde hoort bij de *sitra achra*.'

'Alles wat jij niet leuk vindt hoort zogenaamd bij "de andere kant".'

'Sorry hoor. Ik versprak me vast. Ik wilde eigenlijk zeggen: Zippy, mijn lieve grote zus, die wiskunde is zó leuk! Wil je het me leren?'

'Maak je niet druk over wiskunde. Je bent een joodse jongen. Niemand vraagt zich af of je goed bent in wiskunde. Laten we ons richten op de Gemara. Een joodse jongen moet de Talmoed kennen.'

Ze keek op van haar computer en we maakten voor het eerst oogcontact. Zippy's ogen waren donker en lagen diep in de kassen, net als de mijne. Naar haar kijken leek erg op naar mezelf kijken, als ik ouder, slimmer, wijzer en een vrouw was geweest.

Soms wenste ik dat we konden ruilen.

Tot mijn spijt was ik de enige jongen thuis, met alle verwachtingen die bij die rol hoorden. Ik voldeed aan geen enkele verwachting. Ik was niet goed in leren. Ik kon geen fatsoenlijke Talmoed-interpretatie opdissen om mijn vege lijf te redden. Ik kon nauwelijks een woord Hebreeuws lezen. Intussen hoefde Zippy door geen enkele hoepel te springen, maar lukte haar dat wél, met het grootste gemak. Ze kon duistere religieuze commentaren citeren en elektronisch ondersteunde ontwerpen creëren, met dezelfde hoeveelheid mentale inspanning die het mij kostte om, laten we zeggen, mijn sokken aan te trekken.

Boven onze hoofden klonk een dreun, gevolgd door een bonk die het plafond deed trillen. Het klonk als een Goldiebonk, maar Zippy was me de baas. 'Dat was Rivkie,' zei ze. 'Dat zie je aan de manier waarop de kroonluchter heen en weer zwaait.' Haar hypothese werd bevestigd doordat de erop volgende kreten duidelijk Rivkiaans waren: ambulancetonen zoals alleen zij ze kon huilen. 'Ik weet het goed gemaakt. Ik help jou door je Gemara heen als jij dát oplost,' en Zippy wees met haar pen naar het plafond.

'En ik los dát op als jij nog twee tosti's voor me bakt.'

'Nee.'

'Ik kon het proberen.'

Ik liep naar de tafel, liet mijn papieren servet daar achter en ging toen naar boven om Rivkies blessure te sussen met lieve woordjes.

DANKWOORD

Een boek is een teamprestatie, en deze roman zou niet bestaan zonder het ongeloofelijke werk van een paar echt heel bijzondere mensen. Mijn diepste, meest oprecht dank aan:

Mijn literair agent Rena Rossner. Ik wist vanaf ons aller-eerste gesprek al dat jij de perfecte voorvechter zou zijn voor dit project, en voor mij. Bedankt voor het feit dat je me hebt geholpen bij het reviseren van mijn manuscript en dat je daar ook zo'n schitterend plekje hebt gevonden, en dat allemaal terwijl je ook nog moest omgaan met mijn nogal aanwezige zenuwtrekjes. Ik ben zo blij dat je bij mij in het team zit.

Mijn redacteur Talia Benamy. Jij hebt dit verhaal tot leven gebracht met je redactionele visie. Ik ben consequent onder de indruk en, om eerlijk te zijn, schaam ik me, door jouw toewijding, gulheid en aandacht voor details. Bedankt dat je dit boek de wereld in hebt geholpen. Ik ben je zo dankbaar!

De briljante mensen bij Philomel en Penguin Random House. Het ontwerpteam – Lily Qian, Anna Booth, Monique Sterling en Ellice Lee – dat ervoor heeft gezorgd dat dit boek er zo cool uitziet. De tekstredacteurs: Abigail Powers, Marina Valenti en Sola Akinlala, door wie dit boek ergens op slaat. Gaby Corzo door wie alles geen chaos werd, Lathea Mondesir door wie mensen erover hoorden, en Jill Santopolo en Ken Wright door wie het allemaal mogelijk werd.

Roz Warren. Dank je wel dat je ieder woord dat ik ooit schreef hebt gelezen, en me hebt aangemoedigd om de meeste ervan weer weg te gooien. Elk manuscript van me heb je verbeterd met je eerlijkheid, je gevoel voor humor en je scherpe oog. Voor alle duidelijkheid: het scherpe oog waarover ik praat is bij wijze van spreken. Je letterlijke zicht is alarmerend slecht. Ik maak me daar zorgen over.

Michael Deagler en Rob Volansky. Zonder jullie was ik jaren geleden al gestopt met schrijven. Het schrijversleven kan eenzaam en ontmoedigend zijn, en ik zou rondzwerven in het donker zonder de kameraadschap en steun die jullie vriendschap biedt. En dan heb ik het nog niet eens over de belangrijke manieren waarop jullie me de afgelopen tien jaar hebben geholpen als schrijver te groeien. Ik ben jullie allebei zoveel dank verschuldigd.

Lauren Grodstein en het Rutgers-Camden MFA-programma, en niet alleen omdat ik daardoor Mike en Rob heb leren kennen. Lauren, jij vertelde me: als schrijven belangrijk voor me is, dan moet ik daar een prioriteit van maken. Dat was wijze raad op een cruciaal moment, toen ik als jongvolwassene moest besluiten hoe ik mijn leven ging indelen. Jouw mentorraat in die dagen was onmisbaar voor me, en die waardeer ik nog steeds enorm.

Mijn familie: mijn vrouw, ouders, zus, grootouders. Jullie hebben me gesteund op meer manieren dan ik kan tellen, en ik zal jullie nooit dankbaar genoeg kunnen zijn.

Jij, degene die dit boek net hebt gelezen, omdat je me helpt mijn levenslange droom te laten uitkomen. Ik hoop dat je ervan hebt genoten. En zo niet, dan mijn excuses. Klanttevredenheid is belangrijk voor me. Ik zal de volgende keer proberen om het beter te doen.

LIJST VAN HEBREEUWSE EN JIDDISCHE WOORDEN

<i>abba</i>	Oorspronkelijk: 'Ab'. De betekenis is 'papa'. Het woord 'abt' is eruit ontstaan.
<i>Aleenoe</i>	Letterlijk: 'Het is onze plicht'. Afsluitend gezamenlijk gebed. Samen met het <i>Sjema</i> en de <i>Kaddiesj</i> een van de belangrijkste gebeden in de joodse samenleving.
<i>apikoros</i>	Letterlijk: 'Epicurus', de Griekse filosoof. De term kreeg als joodse betekenis: 'iemand die een erudiet Thora-leraar niet respecteert/iemand die zijn naaste niet respecteert in de aanwezigheid van een erudiet Thora-leraar'. Kortom: een ketter.
<i>apikorsim</i>	Meervoud van apikoros, 'kettters'.
<i>Avoda Zara Gemara</i>	Traktaat over afgodendienst en alles daarover wat verboden is.
<i>bar mitswa</i>	Letterlijk: 'zoon van het gebod'. Joodse jongens van dertien jaar en ouder zijn religieus volwassen, en verplicht zich te houden aan de mitswot (geboden). Ook: vieren dat een joodse jongen dertien wordt.
<i>beet midrasj</i>	Een ruimte die wordt gebruikt als studiezaal. Elke dag open, soms zelfs 's nachts.

<i>bima</i>	Het spreekgestoelte binnen een synagoge.
<i>briet</i>	Verbond. Door de besnijdenis wordt een joods jongetje op de achtste dag na de geboorte opgenomen in het verbond (<i>briet mila</i>) dat God sloot met Abraham (Genesis 15:18).
<i>chassidisch</i>	Een zeer orthodoxe (charedische) richting binnen het jodendom. Begin achttiende eeuw ontstaan in Oost-Europa. Deze joden zijn grotendeels vermoord tijdens de Sjoa.
<i>cherem</i>	De strengste vorm van disciplineren binnen het jodendom: een volledige uitsluiting uit de joodse gemeenschap. De <i>cherem</i> wordt niet uitgesproken vanwege verkeerde ideeën, maar vanwege verkeerd gedrag dat de gemeenschap sterk kan schaden wanneer de dader weigert zich ervan te distantiëren.
<i>chet</i>	Zonde, in de zin van een concrete misstap.
<i>choemasj</i>	De <i>Thora</i> als gebonden boek, vaak met hoofdstukindeling en vaak voorzien van rabbijns commentaar.
<i>Chofetz Chaim</i>	Een boek van rabbijn Yisrael Meir Kagan (negentiende eeuw). Letterlijk: 'Hij die verlangt naar het leven'. Het boek gaat over de joodse ethiek en de voorschriften over taalgebruik.
<i>eema</i>	Hebreeuws voor 'moeder' / 'mama'.
<i>eroev</i>	Omheining of muur rondom een gebied waarbinnen tijdens de sjabbos goederen vervoerd mogen worden. Tegenwoordig

	wordt de eroev symbolisch uitgevoerd: het is een draad die op ongeveer zes meter hoogte rond een bepaald gebied gespannen wordt.
<i>frum</i>	Letterlijk: 'vroom'. Algemene jiddische term voor het orthodox jodendom. Tegenovergestelde van <i>frei</i> . Soms neerbuigend.
<i>gefilte fisj</i>	Traditioneel joods sjabbos-gerecht. Letterlijk: 'gevulde vis'.
<i>Gemara</i>	Commentaren op de <i>Misjna</i> geschreven door belangrijke rabbijnen, wetsgeleerden, filosofen en anderen. Vormt samen met de <i>Misjna</i> de <i>Talmoed</i> .
<i>goj(s)</i>	Niet-joods, gezien vanuit een joods gezichtspunt.
<i>gojim</i>	Niet-joden.
<i>Haärets</i>	Letterlijk: 'Het land'. Specifiek het grondgebied van de staat Israël voordat de huidige staat werd opgericht in 1948.
<i>halachische overtredingen</i>	Zonden tegen de halachische voorschriften.
<i>halachische voorschriften</i>	Voorschriften over de praktische levenswandel, afgeleid uit juridische bijbelteksten.
<i>HaSjem</i>	Letterlijk: 'de Naam'. Een aanduiding voor de naam van God, die niet mag worden uitgesproken.
<i>hawdala</i>	De ceremonie die het einde van de sjabbos aanduidt, of van een feestdag met werkverbod, en het begin van de daarop volgende werkdag.
<i>hawdala-kaars</i>	Gevlochten kaars met zes lonten voor de afsluiting van de sjabbos of <i>hawdala</i> .
<i>Ibn Ezra</i>	Een Spaanse rabbijn uit de twaalfde

	eeuw; tevens Thoraverklaarder, dichter, filosoof, astronoom, astroloog en geneesheer. Vooral bekend vanwege zijn taalkundige en grammaticale analyse van de Thora.
<i>jesjieve</i>	Een Talmoedschool voor jongens en jongere, ongetrouwde mannen. Meestal niet bedoeld om een diploma te halen.
<i>kabbala</i>	Letterlijk: 'traditie', afgeleid van 'ontvangen'. Een vorm van joodse mystiek of esoterie die binnen rabbijnse kringen ontstond in het twaalfde-eeuwse Europa. Kabbala vormt een wezenlijk deel van het chassidische jodendom.
<i>Kaddiesj</i>	Een van de belangrijkste joodse gebeden. Nabestaanden gebruiken het bij overlijdens, maar het is geen gebed voor de doden. Het wordt ook gebruikt tijdens de reguliere synagogedienst.
<i>kasjroet</i>	Het geheel van spijswetten dat bepaalt of voedsel door joden mag worden genuttigd.
<i>kedem</i>	Merk koosjere wijn en druivensap. Sinds de Tweede Wereldoorlog gevestigd in de Verenigde Staten, tot die tijd in Tsjechoslowakije.
<i>kofer baikkar</i>	Atheïst; tegenstander van een dogma.
<i>koosjer</i>	Voedsel dat voldoet aan de <i>kasjroet</i> en daarom gegeten mag worden.
<i>Maimonides</i>	Een Spaanse/Egyptische rabbijn uit de twaalfde eeuw; tevens rechtsgeleerde, filosoof en arts. Zijn filosofische werk heeft nog steeds grote invloed, ook buiten het jodendom.

<i>mazzelfof</i>	Hebreeuwse gelukwens. Letterlijk: 'goed geluk'.
Menachem Meiri	Een beroemde Catalaanse rabbijn uit de dertiende eeuw. Navolger van Maimonides.
<i>midrasj</i>	Een rabbijnse methode van bijbeluitleg. Ook: een geheel aan lessen, in de vorm van commentaar op de Thora.
<i>Minche</i>	Gezamenlijk joods middaggebed; de dienst duurt ongeveer een kwartier.
<i>minjan</i>	Een groep van minstens tien volwassen joodse mannen (<i>bar mitswa</i>) die nodig zijn voor een volledige joodse gebedsdienst.
<i>Misjna</i>	De mondelinge leer van de Thora. Bevat een toelichting op de geboden en verboden aan het joodse volk die in de Thora zijn opgenomen.
<i>mitswa</i>	Letterlijk: 'gebod'. Verwijst binnen het jodendom naar de wetten in de Thora, of naar de uitwerking daarvan in de joodse wet. De term kan ook verwijzen naar een goede daad.
<i>Modeh Ani</i>	Kort gebed na het wakker worden als dank aan God dat je bij bewustzijn bent en nog dezelfde als de vorige dag. Door de eenvoud ervan geliefd als kindergebed.
Nachmanides	Een Spaanse rabbijn uit de dertiende eeuw; tevens arts, kabbalist, filosoof en Thoracommentator. Vooral bekend vanwege zijn laatste werk: het uitgebreide commentaar op de Thora.
<i>nivoel peh</i>	Letterlijk: 'ongepaste taal', als term uit de kabbala.
<i>oyev</i>	Hebreeuws voor 'vijand'.

<i>pesja</i>	Zonde, in de zin van rebellie tegen het wettige gezag.
<i>Poerim</i>	Letterlijk: 'Lotenfeest', afgeleid van 'nood-lot'. Uitbundig feest om te herdenken dat het joodse volk van uitroeiing werd gered, volgens het bijbelboek Ester. Vindt plaats in het vroege voorjaar (meestal maart).
<i>putz</i> <i>rabbijn</i>	Jiddisch scheldwoord. Ook wel: rabbi. Joodse geleerde die een expert is in de halacha. De geestelijk leider van een synagoge.
<i>Rasji</i>	Een Franse rabbijn uit de elfde eeuw, die tot op de dag van vandaag wordt beschouwd als een van de belangwekkendste verklaarders van de Tenach en de Talmoed.
<i>rebbe</i>	Jiddische term voor '(mijn) rabbijn'. Ook: de leider van een chassidische beweging.
<i>Sanhedrin-Gemara</i>	Traktaat over de rechterlijke macht, het getuigenverhoor en de strafrechtspraak.
<i>schmear</i>	Smeerbaar broodbeleg, meestal vet of boter, oorspronkelijk kaas.
<i>Simchat Thora</i>	Letterlijk: 'Vreugde van de wet'. Een joodse feest waarop wordt gevierd dat het joodse volk de Thora bezit en dat die op deze dag van het jaar is uitgelezen. Na dit feest begint de nieuwe jaarcyclus weer, bij het begin van de Thora (Genesis).
<i>Simeon bar Yochai</i>	Een groot joods geleerde uit de tweede eeuw na Christus.
<i>sitra achra</i>	Het 'rijk van het kwaad', als term uit de <i>kabbala</i> .
<i>sjabbos</i>	Jiddische variant van 'sabbat' of 'sjabbat'.

	De wekelijkse rustdag in het jodendom. Duurt van vrijdagavond tot zaterdagavond.
<i>Sjachres</i>	Het joodse ochtendgebed. Voor die tijd is het verboden te eten en drinken, behalve water, thee en koffie zonder melk. Het gebed kan drie kwartier tot anderhalf uur duren.
<i>sjeitel</i>	Het Jiddische woord voor 'pruik'. Religieuze joodse vrouwen bedekken na hun huwelijk vaak hun hoofd; soms met een hoed, sjaal of hoofddoekje, maar meestal met een pruik. Een sjeitel is hiervoor de algemene term.
<i>Sjema</i>	Het centrale gebed binnen het joodse ochtend- en avondgebed. Ook wordt het uitgesproken op belangrijke momenten. De kern ervan luidt: 'Hoor Israël, de HEER is onze God, de HEER is de enige' (Deuteronomium 6:4).
<i>sjikse</i>	Jiddisch voor 'niet-joods meisje'. Licht neerbuigend.
<i>sjiva</i>	De zevendaagse rouwperiode na een begrafenis. Deze week omvat veel rituelen.
<i>Sjoa</i>	Letterlijk: 'catastrofe' en 'vernietiging'. De systematische uitroeiing van zes miljoen joden tijdens de Tweede Wereldoorlog.
<i>Sjoelchan Aroech</i>	Letterlijk: 'rijk gedekte tafel'. Het belangrijkste joodse wetboek. Geschreven in het begin van de zestiende eeuw. Een van de grootste boekwerken ter wereld.
<i>sjtetl</i>	Dorpje of stadje met een breed vertegenwoordigde orthodox-joodse gemeenschap.

<i>soune</i>	Hebreeuws voor ‘vijand’, afgeleid van het werkwoord ‘haten’.
<i>synagoge</i>	Oudgriekse term voor ‘huis van samenkomst’. Plaats waar de joodse religieuze bijeenkomsten plaatsvinden. Ook wel Beet Knesset (Hebreeuws) of sjoel (Jiddisch).
<i>talles</i>	Rechthoekige gebedsmantel. Aan de talles zitten de tsietsiet.
<i>Talmoed</i>	Na de Tenach het belangrijkste boek binnen het jodendom. Bestaat uit de Misjna en de Gemara.
<i>tefilin</i>	Gebedsriemen. Leren riemen met daaraan zwarte doosjes die bij het joodse ochtendgebed op werkdagen worden gedragen.
<i>Tenach</i>	Het heilige boek van het jodendom. De Tenach bevat de 39 boeken die ook het Oude Testament vormen, maar in een andere volgorde.
<i>tesjoeva</i>	Inkeer, terugkeer.
<i>Thora</i>	De eerste vijf boeken van de Tenach. De belangrijkste heilige boeken binnen het jodendom.
<i>Toe BeAv</i>	De 15e dag van de maand Av. De meest mysterieuze dag van de joodse kalender. Ontstaan om te vieren dat niemand meer gestraft werd voor het ongeloof van de verspieders. In de Talmoed genoemd als feest van de liefde en het begin van de druivenoogst. Het wordt nu in Israël gevierd als Chag Haähava, ‘het feest van de liefde’, deels te vergelijken met Valentijnsdag.

<i>tsietsiet</i>	Draden aan de talles van joodse mannen en jongens, soms al vanaf hun derde levensjaar. Moeten zichtbaar gedragen worden. Ze herinneren aan de 613 ge- en verboden uit de Thora.
<i>tsnioes</i>	Term voor joodse gedragswetten. Ook: bescheidenheid en discretie als karakter-eigenschap.
<i>yasjer koach</i>	Oude, nog altijd gebruikte term die 'heel hartelijk bedankt' betekent.
<i>Yom zeh l'Ysrael</i>	Joodse hymne. Letterlijk: 'Dit is een dag voor Israël'.
<i>Yoma Gemara</i>	Boek over Jom Kipoer en over de wetten rondom vasten.
<i>zemiros</i>	Joodse hymnes die worden gezongen rondom de sjabbos-tafel en daarnaast tijdens joodse feesten.
<i>zichrono livrachá</i>	Hebreeuwse wens. Letterlijk: 'Zijn nagedachtenis zij tot zegen'.
<i>Zohar</i>	Een verzameling commentaren op de Thora die door veel mensen wordt gezien als het belangrijkste werk binnen de kabala.



Het leven van de orthodox-joodse Hoodie Rosen is zo slecht nog niet. Hij is net verhuisd en heeft nog steeds alle tijd om zijn Thora-les te verwaarlozen, te basketballen en koosjer te snacken. De inwoners van Tregaron zijn niet blij dat er zoveel orthodoxe joden tegelijk in hun wijk zijn komen wonen, maar dat is niet zijn probleem... Dat wil zeggen, totdat hij Anna-Marie Diaz-O'Leary ontmoet en verliefd wordt. Zij is toevallig de dochter van de koppige burgemeester die de joodse gemeenschap de wijk uit probeert te werken. Als zijn gemeenschap zich tegen Hoodie keert omdat hij partij kiest voor de vijand, zit hij klem tussen zijn eerste liefde en de enige wereld die hij ooit heeft gekend. Een prachtig verhaal over haat en verraad – en vriendschap uit de meest onverwachte hoeken.

Isaac Blum is schrijver en geeft Engels aan verschillende hogescho-
len en universiteiten, en aan orthodox-joodse en openbare scholen. *Het (niet zo) orthodoxe leven van Hoodie Rosen* is zijn eerste roman, hij won er gelijk een prijs mee voor het beste YA-boek. Isaac Blum woont in Philadelphia.

www.isaacblumauthor.com | [@isaacblum_](https://twitter.com/isaacblum_)



KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT